

مجموعه گزارش‌های "با ما بخوانید"

شماره ۱: کیفیت نخبگان و مسیر توسعه کشورها

از خلق ارزش تا بازاریابی قدرت اقتصادی جهان

❖ شاخص کیفیت نخبگان؛ نگاهی متفاوت به ریشه‌های توسعه

گزارش «کیفیت نخبگان^۱ ۲۰۲۶» که توسط «بنیاد ارزش‌آفرینی^۲» با مشارکت دانشگاه سنت گالن سوئیس منتشر می‌شود، رویکردی متفاوت به مسئله توسعه ارائه می‌دهد. برخلاف بسیاری از شاخص‌های رایج که بر نتایج توسعه مانند رشد اقتصادی، درآمد و رفاه تمرکز دارند، این گزارش به عوامل شکل‌دهنده این نتایج می‌پردازد و تلاش می‌کند نقش نخبگان اقتصادی و سیاسی را در فرآیند توسعه کشورها ارزیابی کند. منطق اصلی گزارش آن است که توسعه پایدار زمانی شکل می‌گیرد که نخبگان از قدرت، سرمایه و نفوذ خود برای خلق ارزش از طریق نوآوری، سرمایه‌گذاری، کارآفرینی و ارتقای بهره‌وری استفاده کنند، نه آنکه از طریق رانت، انحصار و نفوذ سیاسی به استخراج ارزش از جامعه بپردازند.

این گزارش بر پایه نظریه «نخبگان و توسعه اقتصادی^۳» تدوین شده است؛ نظریه‌ای که تفاوت کشورها را نه در وجود یا عدم وجود نخبگان، بلکه در کیفیت عملکرد آنها جست‌وجو می‌کند. بر این اساس، شاخص کیفیت نخبگان ۲۰۲۶ با بهره‌گیری از ۱۴۹ شاخص، ۱۲ رکن و دو زیرشاخص اصلی «قدرت» و «ارزش»، ابعادی همچون تسخیر دولت و مقررات، تمرکز قدرت اقتصادی، درآمدهای غیرمولد، تخریب خلاق و میزان ارزش‌آفرینی برای سرمایه، نیروی کار و تولیدکنندگان را مورد سنجش قرار می‌دهد. از این رو، شاخص کیفیت نخبگان را می‌توان فراتر از یک شاخص اقتصادی دانست؛ چارچوبی در حوزه اقتصاد سیاسی که می‌کوشد رابطه میان قدرت، نهادها، حکمرانی و توسعه را تبیین کرده و نشان دهد ساختارهای حاکم تا چه اندازه در خدمت خلق ارزش برای جامعه قرار دارند.

^۱ Elite Quality Index

^۲ Foundation for Value Creation

^۳ Elite Theory of Economic Development (ETED)

❖ هوش مصنوعی و بازآرایی قدرت اقتصادی جهان

مهم‌ترین یافته گزارش کیفیت نخبگان ۲۰۲۵ را می‌توان در تغییر موازنه قدرت اقتصادی جهان و نقش فزاینده فناوری‌های پیشرفته، به‌ویژه هوش مصنوعی، در خلق ارزش دانست. در رتبه‌بندی سال ۲۰۲۵، سنگاپور همچنان جایگاه نخست جهان را حفظ کرده و پس از آن آمریکا، سوئیس، ژاپن و کره جنوبی قرار گرفته‌اند. با این حال، مهم‌ترین تحول گزارش، جهش چشمگیر آمریکا از رتبه شانزدهم به رتبه دوم جهان است؛ رخدادی که نویسندگان آن را عمدتاً ناشی از برتری این کشور در توسعه و تجاری‌سازی فناوری‌های هوش مصنوعی می‌دانند. اهمیت این موضوع تا حدی است که تعداد شاخص‌های مرتبط با هوش مصنوعی در مدل ارزیابی از دو شاخص به هفت شاخص افزایش یافته است؛ تغییری که نشان می‌دهد هوش مصنوعی دیگر صرفاً یک فناوری نوظهور نیست، بلکه به یکی از مهم‌ترین موتورهای خلق ارزش، نوآوری و رقابت‌پذیری در اقتصاد جهانی تبدیل شده است. صعود آمریکا صرفاً یک جابه‌جایی رتبه‌ای نیست؛ بلکه نشانه انتقال مرکز ثقل اقتصاد جهانی از اقتصاد مبتنی بر دارایی‌های فیزیکی به اقتصاد مبتنی بر داده، هوش مصنوعی و سرمایه دانشی است. این تحول می‌تواند در دهه آینده شکاف میان کشورهای نوآور و کشورهای متکی بر منابع طبیعی را افزایش دهد.

از این منظر، گزارش هوش مصنوعی را نه صرفاً یک فناوری جدید، بلکه یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده قدرت اقتصادی کشورها در دهه‌های آینده می‌داند؛ عاملی که می‌تواند الگوهای سرمایه‌گذاری، نوآوری، رقابت‌پذیری و حتی جایگاه کشورها در اقتصاد جهانی را دگرگون کند.

گزارش همچنین از تداوم صعود قدرت‌های آسیایی خبر می‌دهد. چین با ارتقا به رتبه نوزدهم جهان، به عنوان یکی از موفق‌ترین کشورهای با درآمد متوسط معرفی شده و این موفقیت را حاصل توسعه فناوری، ظرفیت بالای صنعتی و سرمایه‌گذاری گسترده در حوزه هوش مصنوعی می‌داند. در مقابل، برخی اقتصادهای نوظهور با افت جایگاه مواجه شده‌اند. ترکیه، مصر، آفریقای جنوبی و برزیل از جمله کشورهایی هستند که کاهش کیفیت نظام نخبگانی در آنها مشاهده می‌شود. در این میان، سقوط ۲۲ رتبه‌ای ترکیه یکی از قابل‌توجه‌ترین تغییرات سال جاری به شمار می‌رود. در مجموع، یافته‌های گزارش نشان می‌دهد که در اقتصاد جهانی امروز، توانایی کشورها در پرورش نخبگان ارزش‌آفرین، توسعه فناوری‌های پیشرفته و تبدیل دانش به مزیت رقابتی، بیش از هر زمان دیگری تعیین‌کننده جایگاه آنها در مسیر توسعه و قدرت اقتصادی آینده خواهد بود.

این تحولات جهانی، اهمیت بررسی جایگاه کشورها در شاخص کیفیت نخبگان را دوچندان می‌کند. در این میان، ایران در گزارش ۲۰۲۵ با امتیاز ۳۹.۲ در رتبه ۸۱ جهان از میان ۱۵۱ کشور قرار گرفته است. این جایگاه نشان می‌دهد که کشور در نیمه پایین جدول جهانی قرار دارد و فاصله قابل توجهی با کشورهای پیشرو در خلق ارزش

اقتصادی و نهادی دارد. در سطح منطقه نیز ایران پایین‌تر از کشورهای قطر، کویت، قزاقستان و عربستان سعودی قرار گرفته و تنها از برخی اقتصادهای کم‌توسعه‌تر یا بحران‌زده عملکرد بهتری دارد. در مجموع، یافته‌های گزارش نشان می‌دهد که در اقتصاد جهانی امروز، توانایی کشورها در پرورش و جهت‌دهی به نخبگان ارزش‌آفرین، توسعه فناوری‌های پیشرفته و تبدیل دانش به مزیت رقابتی، بیش از هر زمان دیگری تعیین‌کننده جایگاه آنان در مسیر توسعه و قدرت اقتصادی آینده خواهد بود.

❖ نگاهی به آینده؛ ارزش‌آفرینی برای نسل‌های بعد

یکی از مهم‌ترین نوآوری‌های گزارش کیفیت نخبگان ۲۰۲۶، معرفی شاخص «ارزش‌آفرینی برای نسل‌های آینده»^۴ است. این شاخص می‌کوشد فراتر از عملکرد اقتصادی امروز، توانایی کشورها در ایجاد بسترهای توسعه پایدار برای نسل‌های آینده را ارزیابی کند. عواملی همچون آموزش، سلامت، فناوری، محیط زیست و فرصت‌های برابر در این سنجش نقش محوری دارند و به همین دلیل، نگاه ارزیابی را از نتایج کوتاه‌مدت اقتصادی به ظرفیت‌های بلندمدت توسعه معطوف می‌سازند.

نتایج این شاخص نشان می‌دهد که برخورداری از ثروت و قدرت اقتصادی لزوماً به معنای موفقیت در ساختن آینده نیست. برای مثال، آمریکا و چین با وجود جایگاه بالای خود در اقتصاد جهانی، به ترتیب رتبه‌های ۵۵ و ۶۸ را در این شاخص کسب کرده‌اند. ایران نیز با رتبه ۱۳۰ جهان، عملکردی به مراتب ضعیف‌تر از جایگاه خود در شاخص اصلی کیفیت نخبگان (رتبه ۸۱) دارد. این فاصله قابل توجه نشان می‌دهد که چالش اصلی کشورها تنها خلق ارزش در زمان حال نیست، بلکه توانایی آنها در سرمایه‌گذاری بر آموزش، سرمایه انسانی، نوآوری، فناوری و سایر زیرساخت‌های توسعه بلندمدت است. از این منظر، شاخص ارزش‌آفرینی برای نسل‌های آینده یادآور می‌شود که توسعه پایدار نه تنها به عملکرد امروز، بلکه به کیفیت میراثی بستگی دارد که برای نسل‌های آینده بر جای گذاشته می‌شود.

❖ ارزیابی و پیام‌های سیاستی گزارش

گزارش کیفیت نخبگان ۲۰۲۵ را می‌توان یکی از نوآورانه‌ترین گزارش‌های بین‌المللی در حوزه اقتصاد سیاسی توسعه دانست. مهم‌ترین نقطه قوت آن، تمرکز بر عوامل شکل‌دهنده توسعه به جای نتایج توسعه است؛ رویکردی که این گزارش را از بسیاری از شاخص‌های متعارف اقتصادی و رقابت‌پذیری متمایز می‌کند. گزارش با پیوند دادن

^۴ Next Generation Value Creation Barometer (NGVCb)

اقتصاد، نهادها، قدرت سیاسی و رفتار نخبگان، تصویری جامع‌تر از ریشه‌های موفقیت یا ناکامی کشورها ارائه می‌دهد و نشان می‌دهد که کیفیت ساختارهای نهادی و انگیزشی تا چه اندازه می‌تواند بر مسیر توسعه اثرگذار باشد.

از دیگر ویژگی‌های برجسته گزارش، توجه به تحولات آینده‌ساز، به‌ویژه نقش هوش مصنوعی در خلق ارزش و همچنین معرفی شاخص ارزش‌آفرینی برای نسل‌های آینده است که افق ارزیابی را از عملکرد کنونی به ظرفیت‌های توسعه بلندمدت گسترش می‌دهد. با این حال، گستردگی مفهوم «تخبه»، دشواری سنجش مفاهیمی همچون ارزش‌آفرینی و رانت، و اتکای بخشی از نتایج به انتخاب شاخص‌های جانشین، از مهم‌ترین محدودیت‌های روش‌شناختی آن به شمار می‌رود. با وجود این محدودیت‌ها، گزارش تصویری متفاوت و عمیق از رابطه میان قدرت، نهادها و توسعه ارائه می‌کند و از این منظر می‌توان آن را یکی از آینده‌نگرترین شاخص‌های بین‌المللی سال‌های اخیر دانست.

❖ جمع‌بندی و دلالت‌های سیاستی برای ایران

رتبه ۸۱ ایران در شاخص کیفیت نخبگان و رتبه ۱۳۰ کشور در شاخص ارزش‌آفرینی برای نسل‌های آینده نشان می‌دهد که میان ظرفیت‌های موجود کشور در حوزه سرمایه انسانی، دانش، فناوری و تولید با توان تبدیل این ظرفیت‌ها به ارزش‌آفرینی پایدار شکاف قابل توجهی وجود دارد. در چارچوب گزارش کیفیت نخبگان، این شکاف بیش از آنکه نشانه نبود ظرفیت باشد، نشانه ضعف در جهت‌دهی به ظرفیت‌هاست؛ یعنی مسئله اصلی آن است که قدرت، سرمایه، دانش و نفوذ نخبگان تا چه اندازه در مسیر فعالیت‌های مولد، نوآورانه و رقابتی به کار گرفته می‌شود. از این منظر، مهم‌ترین توصیه گزارش برای ایران حرکت به سمت «اصلاحات ساختاری مبتنی بر خلق ارزش» است؛ اصلاحاتی که با کاهش رانت و انحصار، تقویت رقابت، بهبود محیط کسب و کار، حمایت از نوآوری و فناوری‌های نوظهور به‌ویژه هوش مصنوعی، و ارتقای کیفیت آموزش و سرمایه انسانی، زمینه رشد فعالیت‌های مولد را فراهم کند. در نهایت، مهم‌ترین درس این گزارش آن است که توسعه پایدار نه با افزایش صرف منابع، بلکه با ایجاد نهادهایی محقق می‌شود که بتوانند دانش، سرمایه و قدرت را به ارزش‌آفرینی پایدار برای جامعه و نسل‌های آینده تبدیل کنند.